

PEDAGÓGUSKÉPZÉS

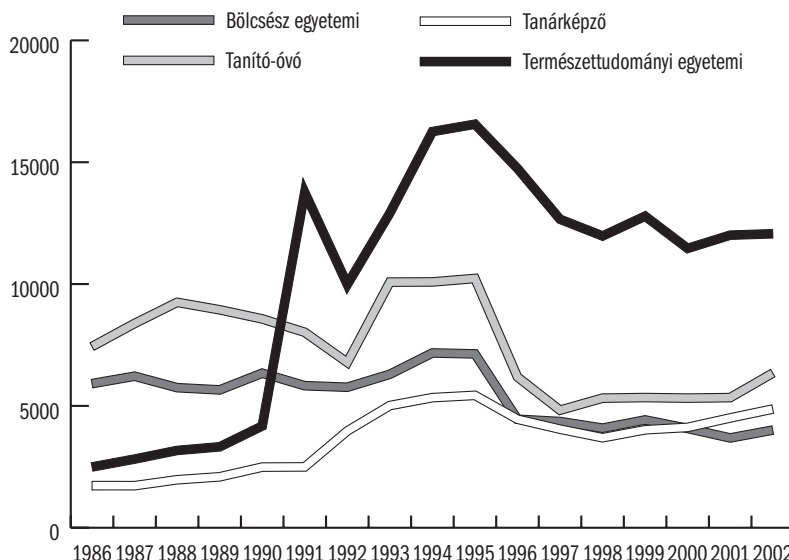
A PEDAGÓGUSKÉPZÉS – OKTATÁSGAZDASÁGI MEGKÖZELÍTÉSBN

EBBEN AZ ÍRÁSBAN A PEDAGÓGUSKÉPZÉS finanszírozásának egy-két sajátosságát tekintjük át, s ehhez kapcsolódóan, néhány beiskolázási és foglalkoztatási jellemzőre is kitekintünk.

A pedagógusképzés jelentkezései és jelentkezői

A főiskolai tanárképzésre valamint az óvó- és tanítóképzésre jelentkezők száma a 90-es évek közepének csúcsa után a 2000-es évek elejére lényegében megfeleződött, de az egyetemi bölcsész és természettudományi szakokra jelentkezők száma is közel harminc százalékkal csökkent (*lásd 1. ábra*).

1. ábra: A pedagógusképzés nagy képzési csoportjaira jelentkezők száma, 1986–2002

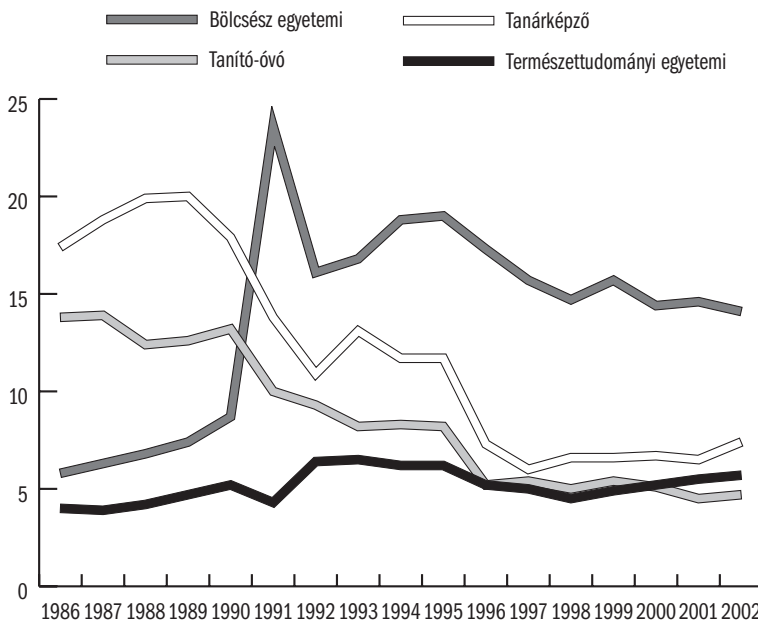
Forrás: Neuwirt 2002.

A tömegesedés létszámnövekedését a 90-es évek közepéig leginkább a bölcsész, és a jogászképzés, kisebb részt a tanár, az óvó- és tanítóképzés, valamint az egészségügyi képzés, a 90-es évek közepétől pedig leginkább a gazdasági és a műszaki

képzések szívták fel. Egyértelműen látszik, hogy a 90-es évek közepétől a pedagógusképzések iránti érdeklődés relatíve csökken (lásd 2. ábra).

2. ábra: A pedagógusképzés nagy képzési csoportjainak jelentkezési arányai az összes jelentkezőn belül, 1986–2002 (százalék)

A tanárképzésre jelentkezők jellemzőit vizsgálva – a 2000-es év adatai alapján – megállapíthatjuk, hogy több mint 80 százalékuk lány, háromnegyedük gimnáziumi érettségivel rendelkezik, s valamivel több mint felüknek az érettségi eredménye közepes, vagy gyengébb. Az is szembe tűnő, hogy közel felük igen nehéz pénzügyi, szociális helyzetű családból jön. A jelentkezők mindössze 28 százalékának diplomás az édesapja, s valamivel kevesebb, mint harmaduk községből, másik harmaduk vidéki városból jön (*Tariska 2001*). Tehát alapvetően vidéki, viszonylag szűkös anyagi körülmények között élő lányok jelentkeznek pedagógus pályára, akiknek meghatározó hányada első generációs értelmiségi lesz.

A túljelentkezési arány 1986 és 2002 között valamennyi szakcsoportra együtt vizsgálva átlagosan 2,78-ról 1,67-re csökkent – (miután a jelentkezők száma kétszeresére, a felvetteké 3,33-szorosára növekedett a vizsgált időszakban). Lényegében valamennyi szakcsoportban csökkent a túljelentkezés aránya.¹ A legnagyobb csök-

¹ „A vizsgált időszakban a jelentkezési arány legmagasabb volt és maradt a művészeti szakokon és a jogi-igazgatási szakokon. A bölcsész szakokon a korábban háromszorost meghaladó jelentkezési arány a kétszeres közelébe süllyedt, a gazdasági szakokon pedig a kétszeres alá. 3 felett volt az arány a tanár és az egészségügyi szakokon is, jelenleg ezek 1,5–1,6 körül vannak. Az agrár szakok 2,85 aránya megfelelő-dött. A természettudományi és a műszaki szakok 1,8–2 körüli jelentkezési aránya 1,2–1,3 köré csökkentek.” (*Neuwirth 2002*)

kenés a tanárképzés esetében következett be, de a tanító és óvóképzésnél is igen jelentős, bár intézményenként jelentősen eltérő (lásd 1. táblázatot).

1. táblázat: A túljelentkezés csökkenésének mértéke 1986–2002 között

Szakcsoport	1986-os túljelentkezési arány	2002-es túljelentkezési arány	1986–2002 különbsége
Tanár	314	148	166
Gazdasági	347	193	154
Egészségügyi	311	158	153
Agrár	285	138	147
Tanító-óvó	251	118	133
Jogi-igazgatási	436	312	124
Bölcsész	304	208	96
Művészeti	567	495	72
Természettudományi	197	133	64
Műszaki	182	124	58

Forrás: Neuwirth 2002

2. táblázat: Az egyetemi pedagógusképző karokra jelentkezők megoszlása állandó lakhely szerint (az első helyi jelentkezések alapján)

	Az egyetemet befogadó város kistérsége	Az egyetemet befogadó régió	Többi országrész	Összesen
DE-TTK Természettudományi Kar	23,7	54,5	21,8	100,0
DE-BTK Bölcsészettudományi Kar	26,9	48,1	25,0	100,0
SZTE-JTFK Juhász Gyula Tanítóképző Főiskolai Kar	29,0	45,0	26,0	100,0
ME-BTK Bölcsészettudományi Kar	42,5	30,0	27,5	100,0
SZTE-TTK Természettudományi Kar	22,7	35,3	42,0	100,0
PTE-TTK Természettudományi Kar	19,7	35,8	44,5	100,0
SZTE-BTK Bölcsészettudományi Kar	19,7	35,2	45,1	100,0
PTE-BTK Bölcsészettudományi Kar	20,5	32,4	47,1	100,0
ELTE-TÓFK Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kar	45,0		55,0	100,0
ELTE-BTK Bölcsészettudományi Kar	44,3		55,7	100,0
ELTE-TFK Tanárképző Főiskolai Kar	45,1		54,9	100,0
PTE-TI Tanárképző Intézet	13,5	27,0	59,5	100,0
ELTE-TTK Természettudományi Kar	38,6		61,4	100,0
ELTE-GYFK Bácsai Gusztáv Gyógyped. Főiskolai Kar	23,9		76,1	100,0

Forrás: Honnan jelentkeznek Debrecenbe?... (2003); Honnan jelentkeztek Szegedre?... (2003); A Pécsi Tudományegyetemre jelentkezők... (2003); Honnan jelentkeznek az ELTE-re?... (2003); Kik választják Miskolcot? (2002)

A pedagógusképző főiskolák és karok területi beiskolázását vizsgálva azt állapítjuk meg, hogy az egyetemek pedagógusképző karai rekrutációjának regiona-

litása, csak a keleti országrész egyetemeire jellemző (a regionális rekrutáció alatt azt értjük, hogy az illető kar jelentkezőinek legalább két harmada az intézményt befogadó régióból kerül ki). Az ELTE és a PTE pedagógusképzéssel foglalkozó karai inkább országos beiskolázásúak, mint regionálisak (lásd 2. táblázat).

Meglepő, hogy miközben a közgazdasági, az agrár és az egészségügyi karok jelentkezői nagyjából az egyetemet befogadó régióból kerülnek ki, ugyanakkor az egyetemi pedagógusképző karok esetében a régióból történő jelentkezés azoknál alacsonyabb arányú. Ezek a tények ellentmondanak annak a néha felvetődő elképzelésnek, hogy a pedagógusképzés finanszírozásában a megyéknek nagyobb szerepet kell kapniuk, és sokkal inkább abba az irányba mutatnak, hogy a pedagógusképzés hosszabb távon is központi állami feladat kell, hogy maradjon.

A pedagógusképzés különböző formáinak hallgatói különböznek abban a tekintetben is, hogy mennyire vállalkoznak költségtérítési képzésre (lásd 3. táblázat). A tanító- és óvodapedagógus képzést például igen alacsony költségtérítési arány jellemzi, s ez a bölcsész képzés esetében sem magas, viszont a tanárképzés esetében a költségtérítési arány átlagos. A költségtérítésre vállalkozók arányát persze az anyagi helyzet mellett befolyásolja az is, hogy a pedagógusképzés szakjainak nagyobbik része az olcsó – sőt a legolcsóbb – szakok közé tartozik.

3. táblázat: A költségtérítési nappali alapképzésű hallgatók aránya az egyes szakcsoportokon belül (százalék)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Egészségügyi	3,7	2,4	2,9	3,8	4,9	5,7
Tanító-óvó	1,9	2,0	3,8	3,8	5,7	7,3
Művészeti	2,2	0,3	3,9	7,2	7,4	8,5
Katonai	0,0	0,0	0,0	0,0	5,9	9,1
Bölcsész	0,8	2,7	8,8	10,6	12,6	10,5
Műszaki	3,4	4,7	2,3	4,7	10,5	10,9
Jogi	7,4	9,1	10,1	13,0	15,4	11,5
TTK	2,7	0,8	13,7	8,5	10,0	13,7
Tanár	0,7	2,2	5,6	7,2	16,5	15,4
Agrár	4,9	3,1	9,2	11,0	19,7	27,0
Gazdasági	3,9	14,7	21,0	16,5	33,3	36,0
Összes	3,0	5,0	8,1	8,6	15,3	16,4

Forrás: Saját számítás Neuwirth (2002) alapján.

A hallgatók

Az Oktatási Minisztérium statisztikái alapján, az ISCED tanulmányi területek szerinti besorolást figyelembe véve Magyarországon 2001-ben 57 452 fő tanárképzés és oktatástudomány² szakterületi hallgató volt, ebből 47 182 főiskolai, és 10 270 egyetemi szinten tanult. Ebben nincsenek benne a 313 fő művésztanár hall-

2 A „tanárképzés és oktatástudomány” magában foglalja az „oktatástudomány”, az „iskolás kor előtti tanítás”, a „tanítás alsó szinten”, a „szaktanítás” és a „szakképzés” területeket.

gató (akik közül 166 főiskola, 147 pedig egyetemi szintű képzésen vesz részt) és a 3531 vallás- és hitoktató (akik közül 2918 főiskolai, 613 pedig egyetemi hallgató). A 2001-es 337 001 fő felsőoktatási részvételnek ez 18,2 százaléka, ezen belül a 207 005 fő főiskolai részvételnek 24,3 százaléka, a 125 520 fő egyetemi részvételnek pedig 8,8 százaléka. (Azért nem hallgatóról, hanem részvételtől beszélünk, mert a statisztika a több szakos hallgatókat több helyen veszi számításba, így a részvétel valamivel nagyobb, mint a tényleges létszám.)

Ha figyelembe vesszük a bölcsész, természettudományi, művészeti és egyházi képzések esetében is a pedagógusképzésen részt vevőket, akkor mintegy 36 százalékra tehetjük a pedagógus szakos hallgatók arányát.

A 2001/2002-es tanév adatai alapján az egyes finanszírozási szakcsoportokba tartozó létszámokat és a normatívákat számításba véve meghatározhatók az egyes szakcsoportok – benne a pedagógusképzés – ráfordítás arányai (lásd 4. táblázat).

4. táblázat: Az egyes nagy képzési szakcsoportok létszám és költségvetési ráfordítás arányai

Szakcsoport	A szakcsoport ráfordítási aránya	A szakcsoport létszám-aránya
Egyházi - nem pedagógus - szakok	0,5	0,8
Katonai és rendvédelmi szakok	0,8	0,6
Művészeti nem pedagógus szakok	1,0	0,6
Természettudományi - nem pedagógus - szakok	2,9	2,4
Egyetemi és főiskolai jogi és államigazgatási szakok	4,6	5,6
Bölcsész - nem pedagógus - szakok	5,0	11,3
Egyetemi és főiskolai gazdasági szakok	8,4	20,1
Egyetemi és főiskolai agrár szakok	8,9	6,1
Egyetemi és főiskolai egészségügyi szakok	15,9	6,7
Egyetemi és főiskolai műszaki és informatikai szakok	22,7	13,8
Főiskolai szintű pedagógus szakok	17,1	17,4
Egyetemi szintű pedagógus szakok	12,2	14,6
Összesen	100,0	100,0

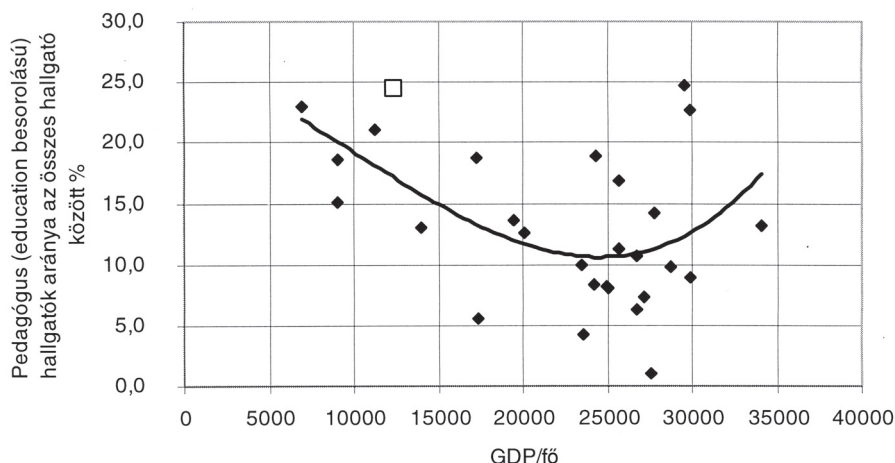
Forrás: Saját számítás.

A pedagógusképzés tehát az összes államilag finanszírozott képzési létszám mintegy 32 százalékát, az összes képzési kiadásnak pedig közel 30 százalékát teszi ki. Ugy tűnik, hogy a pedagógusképzés viszonylag „olcsó” képzés az állami finanszírozás szempontjából. (Bár jól látszik, hogy a bölcsész, jogász és gazdasági szakok is hasonlóan „olcsó” szakok.)

Valószínűleg ez az olcsóság is közrejátszik abban, hogy ha nemzetközi összehasonlításban – és a gazdasági fejlettség szerint – vizsgáljuk az összes hallgatón belül a pedagógus hallgatók arányát, akkor a hazai arány igencsak eltúlzottnak tűnik. (A 3. ábra az egy főre jutó GDP függvényében mutatja a pedagógus hallgatók arányát. Az egyes pontok egy-egy OECD országot jelentenek. Jól látszik, hogy Magyarország – nagyobb fehér négyzet – meglehetősen magas részvételi aránnyal tűnik ki.)

3. ábra: Pedagógus (education besorolású) hallgatók aránya az összes hallgató között az OECD országokban 2001-ben

A kibocsátottak

Az ISCED tanulmányi területek szerinti besorolást figyelembe véve Magyarországon 2001-ben 13 170 „tanárképzés és oktatástudomány szakterületi diplomát adtak ki. Ebből 11 293 volt főiskolai szintű, 1877 pedig egyetemi szintű. Ebben nincsenek benne a művésztanárok (502, akik közül 225 főiskolai, 277 egyetemi szintű), valamint a humán tudományok terület tanár végzettségű diplomásai: a hitoktatók és hittanárak (726, akik közül 596 főiskola, 130 egyetemi szintű), a magyar, az idegen nyelv, a történelem és filozófia tanárok, (3229 fő, aki mind egyetemi szintű végzettséget szereznek). Hozzájuk kell még számolni 167 pszichológust, 305 szociológust és 54 politológust, akiknek tanári végzettsége is van. Tehát 2001-ben összesen 18 153 fő szerzett pedagógus végzettséget, akik közül 12 114 főiskolai szintű, 6039 pedig egyetemi szintű diplomát kapott. A 2001-ben kiadott 50 713 diplomának tehát 35,8 százaléka, ezen belül a 32 762 főiskolai szintű diplomáknak 37, a 17 340 egyetemi szintű diplomáknak pedig 34,8 százaléka volt pedagógusi (illetve pedagógusi is).

A pályakezdő végzettek elhelyezkedését a FIDÉV vizsgálat³ alapján ítéldhetjük meg. A pedagógusképzés kibocsátottjainak (az 1999-ben végzettek 2000-es munkaerőpiaci státusát tekintve) a foglalkoztatottsága viszonylag magas arányú. Ugyanakkor a bölcsész főiskolai, valamint az óvo- és tanítóképzőt végzettek munkanélkülisége magas, vagy legalább is átlag feletti (lásd 5. táblázat).

³ A Fiatal Diplomások Életpálya Vizsgálatát a BKAE Humánerőforrás Tanszék munkacsoportja végezte az OM megbízásából. A munkacsoportot Galasi Péter vezette, résztvevői Timár János és Varga Júlia voltak. A vizsgálat eredményei több tanulmányban is megjelentek, az egyik az 1998-ban végzett diplomások 1999. évi munkaerőpiaci helyzetét mutatja be (Galasi 2001). A másik az 1999-ben végzett diplomások helyzetét elemzi. (Jelentés a felsőoktatás nappali tagozatán 1999-ben végzett ... 2001).

5. táblázat: Pályakezdők munkaerőpiaci státusa szakcsoport és szint szerint (százalék)

	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Tanuló	Egyéb inaktív	Együtt	Elemsszám
Szociális, F	95,9	1,1		3,0	100,0	65
Közgazdasági, E	88,7	2,4	7,2	1,7	100,0	276
Egészségügyi, F	90,5		2,7	6,9	100,0	103
Jogi és szociális igazgatási, E	91,1	2,5	3,1	3,4	100,0	160
Természettudomány, F	84,6	6,2	6,4	2,8	100,0	121
Műszaki, E	85,5	2,6	10,0	1,9	100,0	345
Bölcsész, F	81,8	9,4	6,0	2,8	100,0	232
Egészségügyi, E	86,3	1,1	7,3	5,3	100,0	213
Informatikai, F	87,2	5,2	4,9	2,6	100,0	281
Művészeti, E	84,4	6,2	6,9	2,6	100,0	73
Jogi és szociális igazgatási, F	85,3	3,8	10,9		100,0	53
Művészeti, F	86,2	6,7	2,6	4,5	100,0	39
Közgazdasági, F	78,8	4,1	14,8	2,2	100,0	637
Bölcsész, E	79,7	4,3	9,5	6,5	100,0	376
Műszaki, F	85,1	7,9	6,3	0,7	100,0	595
Tanító és óvodapedagógus	85,0	7,1	2,7	5,2	100,0	636
Testkulturális, F	84,1	6,9	9,0		100,0	26
Idegen nyelvi, F	75,7	7,9	13,8	2,6	100,0	182
Informatikai, E	76,6	1,0	22,4		100,0	68
Agrár, E	75,5	15,2	8,8	0,6	100,0	252
Idegen nyelvi, E	76,3	4,8	14,9	4,1	100,0	220
Agrár, F	73,2	15,1	9,7	2,1	100,0	308
Természettudomány, E	63,8	5,8	28,0	2,4	100,0	302
Együtt	81,6	6,1	9,3	3,0	100,0	5614

Forrás: Jelentés a felsőoktatás nappali tagozatán 1999-ben végzett(2001)

Ha megvizsgáljuk a pedagógusképzésből kilépők ágazati elhelyezkedését, viszonylag magas kongruenciát találunk (lásd 6. táblázat).

Az óvo- és tanítóképzőben, valamint a művészeti főiskolai szakokon végzettek háromnegyede az oktatási ágazatban helyezkedik el. A főiskolai szintű természettudományi, valamint főiskolai testkulturális végzettségűek valamivel több mint 60 százaléka, az idegen nyelvi egyetemi és főiskolai végzettségűek, a főiskolai bölcsész, és az egyetemi természettudományi végzettségűek valamivel több mint fele szintén az oktatási ágazatba megy dolgozni. Egyedül a bölcsész egyetemi végzettségűek ilyen irányú elhelyezkedése marad el valamivel az 50 százaléktól.

Erdemes egy pillantás erejéig a második elhelyezkedési valószínűség ágazatait is megnézni. Az óvo- és tanítóképzőt végzettek az oktatási ágazat mellett, igen kis arányban szinte minden ágazatban megtalálhatóak. A bölcsész egyetemi végzettségűek az oktatás mellett a közigazgatásban, és a kultúra ágazatban dolgoznak 10 százalékot meghaladó arányban, a bölcsész és idegen nyelvi főiskolai végzettségűek, valamint az idegen nyelvi egyetemi végzettségűek az oktatás mellett a kereskedelemben helyezkednek el 10 százalékot meghaladó arányban. De az ide-

gen nyelvi egyetemi végzettségűek ezen kívül az iparban is dolgoznak 10 százalékos körüli arányban, hasonlóan a természettudományi egyetemi és főiskolai végzettségűekhez, akik szintén ebben az ágazatban helyezkednek még el számottevő arányban (illetve az egyetemi természettudományi végzettségűeknek jelentős a kutatási ágazatban való elhelyezkedése is).

6. táblázat: Ágazati megoszlás szakcsoport és szint szerint (százalék)

Szakcsoport, szint	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Agrár, E	23,0	26,8	0,3	15,8	1,3	7,2	1,6	1,6	3,6	9,9	3,9	0,6	1,9	2,4
Agrár, F	20,5	22,9	2,7	15,0	6,6	3,6	1,0	1,1	10,1	9,8	3,9	0,3	0,5	2,0
Bölcsész, E	0,4	6,5		4,4	2,9	1,6	2,6	2,2	6,7	13,2	42,1	6,5	10,9	
Bölcsész, F	0,6	4,8	0,4	11,0	2,2	2,6	2,4		3,1	3,1	55,2	3,7	10,4	0,6
Idegen nyelvi, E		4,7	1,0	10,0	6,6	2,9	3,4		4,8	5,5	57,5		3,7	
Idegen nyelvi, F		12,8	3,2	10,3	3,6	3,6		0,5	7,3	0,5	55,6	0,4	2,1	
Tanító és óv.ped.	0,3	2,3	0,6	3,5	1,2	2,0		0,2	1,3	2,0	79,6	3,9	2,2	0,9
Testkulturális, F		4,3				6,3	4,3		3,7	3,7	61,1	10,4	6,3	
Informatikai, E		20,7	2,8		10,6	1,4	46,5		7,1	2,8	6,1	1,9		
Informatikai, F		23,3		4,9	12,3	6,3	19,0	1,4	7,6	14,0	6,1	2,6	1,9	0,5
Műszaki, E		42,6	6,4	8,1	7,7	2,0	6,4	3,2	13,6	3,7	3,2		1,5	1,8
Műszaki, F		36,1	11,8	8,5	10,2	2,2	5,2	0,4	12,4	6,6	3,7		0,3	2,8
Művészeti, E		9,8	5,0				11,8				21,9		51,5	
Művészeti, F		9,2					3,4				74,2		13,2	
Egészségügyi, E		4,1		13,3		1,1		1,4	0,6		3,6	75,9		
Egészségügyi, F		1,6		2,6		2,9				7,6	2,5	80,8	2,0	
Jogi és igazg., E		2,7			1,9	4,1			48,2	40,6	2,0		0,5	
Jogi és igazg., F		9,8		2,4	2,4	7,3			14,6	58,5	4,9			
Közgazdasági, E		16,0	2,2	11,9	5,6	19,7	5,0	1,7	25,5	8,3	2,5		1,7	
Közgazdasági, F	1,3	16,8	1,6	26,5	12,6	13,4	2,7	0,3	14,2	4,9	1,5	0,4	2,8	0,9
Szociális, F		3,6		7,2	2,3	2,8			2,2	18,9	6,9	53,3	2,8	
Term.tudomány, E		8,4		1,4	3,2	0,9	4,7	12,6	3,5	9,6	50,1	4,2	0,6	0,9
Term.tudomány, F		8,5		6,1	2,0	3,3	3,7			6,0	66,4	0,8	1,2	2,0
Együtt	2,2	16,0	2,5	9,5	5,7	5,0	4,2	1,3	9,5	8,0	24,8	7,2	3,2	1,0

1 Mezőgazdaság, 2 Ipar, 3 Építőipar, 4 Kereskedelem, 5 Szállítás, posta, távközlés, 6 Bank, biztosítás pénzügy, 7 Számítástechnika, 8 Kutatás-fejlesztés, 9 Gazdasági tevékenységet segítő szolgált., 10 Közigazgatás, érdekképviselet, 11 Oktatás, 12 Egészségügyi, szociális ellátás, 13 Szórakoztatás, kultúra, sport, 14 Egyéb

Forrás: Jelentés a felsőoktatás nappali tagozatán 1999-ben... (2001).

A pedagógusképzés végzettjei közül a művészeti főiskolai végzettségűek elhelyezkedése meglepően magas szintbeli inkongruenciát mutat (ha azt a megkérdezettek véleménye szerint az általuk betöltött munkakör által igényelt képzettségi szinttel mérjük), és ez viszonylag magas (10 százalékos körüli) a testkulturális főiskolát és a természettudományi főiskolát végzettek esetében is. Lényegében majd mindegyik pedagógus végzettség esetében a kétharmadot meghaladja azoknak az aránya, akik felsőfokú végzettséget igénylő munkakörben dolgoznak, s ez

átlag feletti. Tegyük hozzá, hogy ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy – mint korábban láttuk – magas az oktatási ágazatban elhelyezkedettek aránya, ahol pedig a munkakörök egyértelmű, pedagógus munkakör esetében felsőfokú, formális iskolai végzettséghez kötöttek. (Ez sok ágazat – például a kereskedelem vagy az ipar – esetében nem feltétlenül ennyire egyértelmű.)

A kereseteket illetően az adatok a – sajnálatosan – közismert tendenciát mutatják, azaz a pedagógusképzés végzettjei (különösen a főiskolát végzettek) a kereseti rangsor alján helyezkednek el⁴ (lásd 7. táblázat).

7. táblázat: Pályakezdők átlagkeresete szakcsoportonként és szintenként 2000 (ezer forint/hó)

Rangsor	Szakcsoport, szint	Átlag	Alsó határ	Felső határ	Elemszám
1.	Közgazdasági, egyetemi	117	105	130	229
2.	Informatikai, egyetemi	115	92	139	48
3.	Informatikai, főiskolai	86	77	95	223
4.	Közgazdasági, főiskolai	85	81	90	461
5.	Műszaki, egyetemi	83	77	89	275
6.	Műszaki, főiskolai	70	67	73	467
7.	Agrár, egyetemi	66	61	71	173
8.	Jogi és szociális igazgatási, egyetemi	61	56	66	143
9.	Idegen nyelvi szakcsoport, egyetemi	59	54	65	152
10.	Idegen nyelvi szakcsoport, főiskolai	58	51	65	121
11.	Bölcész, egyetemi	58	54	62	272
12.	Egészségügyi, egyetemi	58	51	64	172
13.	Természettudomány, egyetemi	56	50	62	172
14.	Művészeti, egyetemi	55	39	72	49
15.	Agrár, főiskolai	55	51	60	195
16.	Jogi és szociális igazgatási, főiskolai	54	48	60	44
17.	Szociális, főiskolai	47	40	53	60
18.	Bölcész, főiskolai	46	41	51	178
19.	Természettudomány, főiskolai	43	39	48	92
20.	Tanító és óvodapedagógus	40	38	42	509
21.	Egészségügyi, főiskolai	40	35	44	90
22.	Művészeti, főiskolai	39	31	47	31
23.	Testkulturális, főiskolai	38	30	47	20
	Együtt	65	64	67	4218

Forrás: Jelentés a felsőoktatás nappali tagozatán 1999-ben... (2001).

Összességében azzal foglalhatjuk össze az eddig elmondottakat, hogy a pedagógusképzés esetében mind a jelentkezések, mind az elhelyezkedések esetében is jól kitapintható a túlképzés hatása. A pedagógusképzésbe történő jelentkezések számának visszaesése, majd stagnálása nyilvánvalóan azzal van összefüggésben, hogy a pedagóguspálya befogadóképessége – az ismert demográfiai folyamatok miatt – szűkül, ráadásul a kereseti kilátások is csak ideig-óráig versenyképesek. (A

⁴ Az egyes pedagógus kategóriák végzettjeinek keresetei intézményenként is viszonylag jelentős szórást mutat – valószínűleg részint a területi munkaerőpiac sajátosságai, részint az intézmény reputációja miatt.

jelentősebb béremeléseket, hosszú „elhanyagolási” időszakok követik.) Az ágazati elhelyezkedési mintákból úgy tűnik, hogy a pedagógusképzés egyes típusai nem igazán konvertálhatóak – különösen igaz ez valószínűleg az óvó- és tanítóképzés, valamint a természettudományi főiskolai végzettségek esetében.

A pedagógusképzés finanszírozása

A pedagógusképzés finanszírozása nem képez külön alrendszert a felsőoktatás finanszírozásán belül. A működés fő forrását az államtól származó normatív (képzési, létesítmény-fenntartási) támogatás adja. Jelen tanulmányunkban nem térünk ki a normatív finanszírozás hazai történetére, s a finanszírozás változásainak részletes bemutatására,⁵ itt csak a pedagógusképzés területét érintjük.

Az 1996-ban bevezetett normatív finanszírozás első változatában – amely még csak a képzési előirányzatról és a képzési normatívákról szólt – 12 normatívát és 2 kiegészítő normatívát⁶ tartalmazott (lásd 8. táblázatot).

8. táblázat: Az 1996-ban bevezetett normatívák

	eFt/fő
Főiskolai normatívák	
FS1 – Főiskolai bölcsész tanári, gazdasági (és államigazgatási) főiskolai szakcsoport	110
FS2 – Óvó-, tanítóképzési főiskolai szakcsoport	120
FS3 – Műszaki és természettudományi főiskolai szakcsoport	160
FS4 – Agrár főiskolai szakcsoport	190
FS5 – Egészségügyi főiskolai szakcsoport	200
FS6 – Művész tanárképzési főiskolai szakcsoport	210
PED – a bölcsész- és a természettudományi tanári szakok, a zene-, az ipar- és a képzőművészet szakok melletti tanári szakok	30
NEMZ – Nemzetiségi pedagógusképzés főiskolai kiegészítő normatívája	20
Egyetemi normatívák	
EM1 – Jogász képzési egyetemi szakcsoport	110
EM2 – Közgazdász, bölcsész és szociológus képzési egyetemi szakcsoport	190
EM3 – Művészeti képzési szakcsoport	390
EM4 – Természettudományi, műszaki és testnevelési egyetemi szakcsoport	300
EM5 – Agrárképzési egyetemi szakcsoport	390
EM6 – Orvos és állatorvos képzési egyetemi szakcsoport	510
PED – a bölcsész- és a természettudományi tanári szakok, a gazdasági tanári szakok, a műszaki és az agrár mérnöktanári és okl. mérnöktanári szakok, a zene-, az ipar- és a képzőművészet szakok melletti tanári szakok	30
NEMZ – Nemzetiségi pedagógusképzés főiskolai kiegészítő normatívája	20

Ebben a koncepcióban a pedagógusképzés – pontosabban a pedagógusképzésben részt vevő hallgatók alapján a felsőoktatási intézmény – kiegészítő normatívát ka-

⁵ Az érdeklődő olvasó ezt több kiadványban megtalálhatja (lásd pl. *Polónyi 2002a; Polónyi 2002b*).

⁶ Gyakorlatilag csak 11+2 normatívát vezetett be, ugyanis az első főiskolai normatívába végül is nem került besorolásra egy szak sem, az eredetileg ide sorolt gazdasági főiskolai képzéseket egyel magasabba sorolták.

pott. Fontos hozzátenni, hogy 1997-ben a gyakorló iskolák finanszírozásának normatívái megegyeztek az önkormányzati intézményekével, tehát a gyakorló iskolák nem kaptak külön finanszírozást. 1998-ban jelent meg először a minisztérium költségvetésében a gyakorló iskolák külön támogatását célzó előirányzat, s azt követően 1999-től kapnak a gyakorló iskolák kétszeres normatívát.⁷ Ezzel egy időben megszűnt a pedagógus képzés kiegészítő normatívája. Az 1998-as módosítás után hét (képzési és létesítmény-fenntartási együttes) normatívát vezettek be.⁸ Mind a főiskolai tanárképzés, mind az óvo- és tanítóképzés erősen nyomott normatívákat kapott. Ebben az játszott alapvető szerepet, hogy a normatívák döntően a korábban kialakult intézményfinanszírozási kondíciókat tükrözték, s a tanárképző főiskolák, valamint az óvo- és tanítóképzők korábbi költségvetési ellátottsága igen mostoha volt. Az 1998-as normatívák ezt sajnálatosan visszatükrözték.

A finanszírozási szakcsoportok számának csökkentését, és a főiskolai valamint egyetemi képzések normatíváinak közelítését célzó oktatáspolitikai törekvéseknek⁹ megfelelően, 1999-ben a szakcsoportok számát ötre csökkentették.¹⁰ A normatívák összevonása javított az óvo- és tanítóképzők, valamint részben a tanárképzés helyzetén is.

A normatívák kialakítása során azonban még ekkor sem sikerült túllépni azon, hogy az orvos, egészségügyi és agrár képzési normatívák magasabb összegeket adtak, még abban az esetben is ha gyakorlatilag azonos képzésekről volt szó (pl. mérnöki, gazdasági képzések, vagy szervező képzések esetében). Ez abból adódott, hogy a korábban a szakminisztériumokhoz tartozó agrár- és egészségügyi felsőoktatás most egy minisztériumi irányítás alá került a többi felsőoktatási ággal, s ennek nyomán kiderült, hogy az addig más tárcákhoz tartozó felsőoktatás

7 Lásd: Az 1998. évi – a Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetéséről szóló – XC. Törvény 14. § (2)

8 Az 1998-as normatívák

Finanszírozási csoport		(eFt/év/fő)
I	Orvos és művész képzés	805
II	Agrár egyetemi, agrár főiskolai, és egészségügyi főiskolai képzések	530
III	Ttk egyetemi képzések, műszaki egyetemi és szociális munkás képzések	385
IV	Btk egyetemi képzések	290
V	Jogi, közgazdasági egyetemi, ttk főiskolai és műszaki főiskolai képzések	205
VI	Btk főiskolai és gazdasági főiskolai képzések	155
VII	Óvo és tanító képzések	135

9 A Világbankkal – egy újabb felsőoktatás-fejlesztési célú hitel tárgyában – folytatott tárgyalás tette szükségessé a normatívák számának csökkentését. Ezen tárgyalások során készített elemzések és szakértői anyagok egy összevont és egyszerűsített normatív finanszírozás szükségességét fogalmazták meg. Azaz részint a képzést és létesítmény-fenntartást együtt finanszírozó, részint kevesebb, összevontabb szakcsoportokkal dolgozó modell kidolgozása került előtérbe.

10 Az 1999-es normatívák:

Szakcsoport	eFt/év
1 Művész, orvos	951
2 Természettudományi egyetemi, agrár egyetemi, egészségügyi főiskolai, művész tanár	648
3 Műszaki egyetemi, természettudományi főiskolai, agrár főiskolai	481
4 Jogász, bölcsész egyetemi, közgazdász egyetemi, műszaki főiskolai,	306
5 Gazdasági főiskolai, bölcsész főiskolai, tanító, óvo,	221

korábban jelentősen jobb kondíciókat, magasabb szintű állami támogatást élvezett. Az oktatást irányító minisztérium nem merete a különbségeket felszámolni – mivel nem tudta magasabb szinten nivellálni a támogatásokat. Hozzá kell tenni, hogy a lobbik (nem ritkán elvtelen) érdekérvényesítése és az oktatást irányító minisztérium oktatáspolitikai üressége, s gyengesége miatt ezek a különbségek a 2000-es évek elején is megvoltak (sőt egyes esetekben még növekedtek is). Ennek a következménye az, hogy a 2000-ben bevezetett normatívák száma ugyan már csak 4 volt,¹¹ azonban a normatívák számának csökkenésével egy időben két kiegészítő finanszírozást is beépítettek a normatív rendszerbe. Az egyik a teljes munkaidőben foglalkoztatott minősített oktatók és az államilag finanszírozott képzésben részt vevő doktoranduszok létszáma alapján folyósított támogatás. A másik pedig a gyakorlati képzés normatívái: az agrár képzésre és az egészségügyi képzésekre, valamint a főiskolai szintű tanárképzésre, a főiskolai szintű szociális képzésre, és a tanítóképzésre. Tegyük hozzá, hogy a pedagógusképzés esetében ez a kiegészítő normatíva töredéke az agrár és egészségügynek. Ezek a gyakorlati képzési normatívák lényegében a szabályozó alku, s ezzel a normatív finanszírozás eróziója felé tett határozott lépés jelei. Az egészségügyi és az agrár gyakorlati normatívák nyilvánvalóan a már korábban említett előnyök elvtelen megtartását célozták, s miután ezeket a minisztérium nem tudta eliminálni, néhány hasonló normatívát a „saját” képzésnél is beépített (a pedagógus és a szociális képzés esetében), bár jelentősen kisebb összegben.

A 2000-ben bevezetett és jelenleg (2004-ben) is érvényes normatíva-rendszer tehát visszahozta a pedagógusképzés kiegészítő normatíváját, jóllehet ez a kiegészítő normatíva az alapszabvány mindössze 9–13 százalékát teszi ki, miközben pl. az agrár képzés esetében a gyakorlati kiegészítő normatíva 18–33 százalékra rúg.

Az egyes szakcsoportok normatívái közül a főiskolai bölcsész- és természettudományi képzés (tehát lényegében a főiskolai tanárképzés) normatívái növekedtek legjobban, viszont az egyetemi természettudományi és bölcsész képzés normatívái a legalacsonyabb növekedési üteműek között vannak, s az óvó- és tanítóképzés normatívái is ide esnek közelebb (lásd 9. táblázat).

Az orvosképzés normatívájához viszonyítva, a pedagógusképzés normatívái közül az egyetemi természettudományi és bölcsészképzések normatívái csökkentek, a tanárképző főiskolai normatívák viszont növekedtek, kivéve az óvó és tanítóképzés normatíváit, amelyek kismértékben csökkentek. Ezek a folyamatok a főiskolai és az egyetemi normatívák közelítéséből adódnak. Egyedül az óvó- és tanítóképzést nem nyert ezen a folyamaton (lásd 10. táblázat).

¹¹ A 2000-es normatívák

Szakcsoport	eFt/év
1 Művész, orvos	992
2 Természettudományi egyetemi, agrár egyetemi, egészségügyi főiskolai, művész tanár, műszaki egyetemi, ttk főiskolai	488
3 Jogász, bölcsész egyetemi II, közgazdász egyetemi, műszaki főiskolai, agrár főiskolai, bölcsész főiskolai	338
4 Bölcsész egyetemi I, gazdasági főiskolai, tanító, óvó,	234

9. táblázat: A különböző szakcsoportok normatíváinak változása (százalék, 1996 = 100)

Szakcsoportok	1996	1998	1999	2000
Bölcsész főiskolai	100	141	278	348
Természettudományi főiskolai	100	128	301	333
Jogi egyetemi	100	186	278	307
Egészségügyi főiskolai	100	265	324	293
Művészeti egyetemi	100	206	244	254
Agrár főiskolai	100	279	253	245
Művészeti főiskolai	100	252	309	232
Egészségügyi egyetemi	100	158	186	214
Állig főiskolai	100	141	201	213
Közgazdasági főiskolai	100	141	201	213
Óvó-, tanító	100	113	184	212
Műszaki főiskolai	100	128	191	211
Bölcsész egyetemi	100	153	161	178
Közgazdasági egyetemi	100	108	161	178
Műszaki egyetemi	100	128	160	163
Természettudományi egyetemi	100	128	160	163
Agrár egyetemi	100	136	166	158

Megjegyzés: A 2000-es normatíva a gyakorlati képzési normákkal együtt számítva.

Forrás: Saját számítás.

10. táblázat: A különböző szakcsoportok normatíváinak aránya, illetve annak változása az orvosképzési normatívához (százalék)

Szakcsoportok	1996	1998	1999	2000
Egészségügyi egyetemi	100	100	100	100
Művészeti egyetemi	76	100	100	91
Agrár egyetemi	76	66	68	56
Műszaki egyetemi	59	48	51	45
Természettudományi egyetemi	59	48	51	45
Bölcsész egyetemi	37	36	32	31
Közgazdasági egyetemi	37	25	32	31
Jogi egyetemi	22	25	32	31
Egészségügyi főiskolai	39	66	68	54
Művészeti főiskolai	41	66	68	45
Agrár főiskolai	37	66	51	43
Műszaki főiskolai	31	25	32	31
Természettudományi főiskolai	31	25	51	49
Bölcsész főiskolai	22	19	32	35
Közgazdasági főiskolai	22	19	23	21
Állig főiskolai	22	19	23	21
Óvó-, tanító	24	17	23	23

Megjegyzés: A 2000-es normatíva a gyakorlati képzési normákkal együtt számítva.

Forrás: Saját számítás.

Összességében a normatív finanszírozás eddigi tapasztalatai a pedagógusképzés szempontjából ellentmondásosak. Az egyes szakcsoportok normatíváinak arányai lényegében bebetonozták a korábban kialakult kondicionális arányokat, ami a pedagógusképzés normatíváinak alacsony szintjének, s az intézményi költségvetések szűkösségének továbbélését eredményezte. Ugyanakkor a normatívák számának csökkentése pozitívan hatott a főiskolai pedagógusképzés támogatási szintjére. Ez a folyamat azonban megtorpant, mivel a szabályozó alku nyomán az agrár- és egészségügyi lobbik által kieroszakolt gyakorlati képzési normatíva a pedagógusképzés területén csak a főiskolai szakoknak jelentett többletforrást, s azoknak is csak jelentéktelen összeget. A hazai felsőoktatás normatív finanszírozásának történelme során, a normatív finanszírozásoktól elvárt egyik legfontosabb előnyt nem tudta beváltani: a kiszámíthatóságot. A kapkodó oktatáspolitikai miatt nem egyszerűen csak a normatívák változtak kiszámíthatatlanul, hanem a rendszer elvei is.

Fontos kitérni egy, a normatív finanszírozással kapcsolatban gyakran hangoztatott kritikára is, nevezetesen arra, hogy az minőségromlást eredményez. Vagy keményebben fogalmazva: a hazai felsőoktatás minőségének leromlásában a normatív finanszírozás játszott meghatározó szerepet. Ez a kritika azonban nem helytálló. Nem a normatív finanszírozás okozza a minőség leromlását, hanem a túlhajtott létszámnövekedés, és a belső követelmények hiánya. A normatív finanszírozás kétségtelenül a létszám növelésének irányába hat,¹² azonban a tényleges beiskolázási keretszámokat a minisztérium határozza meg. (Tegyük hozzá, hogy a tandíjra épülő finanszírozás is ugyanígy motivál, a tandíjas képzésnél mégsem szokták a minőségromlást a tandíjrendszernek tulajdonítani.) Másról van szó. Nevezetesen arról, hogy a hazai felsőoktatásban hiányzik, vagy legalább is igen gyenge a belső szelekció. Pontosabban: a belső szelekció ugyanolyan gyenge, mint a tömegképzést megelőző időszakban volt. Tehát a tömegesedéssel nem alakultak ki az új helyzetnek megfelelő módszerek.

Érdeemes némi kitekintést tenni a normatív finanszírozás rövid távú továbbfejlesztési elképzeléseire is. A felsőoktatás finanszírozásának ismert – rövid távon tervezett – továbbfejlesztési elképzelései egyszerre több irányú elmozdulást látszanak mutatni:

- külön válik a képzési és létesítmény-fenntartási finanszírozás, azaz összevont normatívák helyett külön lesznek a képzési normatívák, amelyek az eddigi normatívákhoz hasonlóan a hallgatólétszám alapján, s külön a létesítmény-fenntartási normatívák, amelyek a létesítmény egyes jellemzői alapján nyújtanak támogatást;
- a képzési normatívák szakcsoportok szerinti száma csökken, viszont a szintek szerint is lesznek normatívák (tehát külön BSc, és MSc szintekre);

12 Fontos megemlíteni, hogy a normatív finanszírozásnak ki lehet olyan rendszerét alakítani, amely a létszámnövekedést igyekszik a belső szelekcióval együtt ösztönözni, Ilyen módszer lehet a diktált lemorzsolódási arány, vagy a beiskolázott és a kibocsátott létszám valamilyen kombinációjának finanszírozása. (A normatív finanszírozás bevezetése során voltak ilyen javaslatok, azonban a felsőoktatási lobbik elutasították ezeket.)

- megjelenik egy harmadik normatíva is, amely a kutatás, vagy a minőség (vagy mindkettő) alapján nyújt – mérhető jellemzőkre (minősítettek száma, K+F tevékenység egyes jellemzői, esetleg a végzettek munkapiaci helyzete stb.) alapozott – támogatást.

Ezek a változások az egyetemi szintű pedagógusképzés helyzetét valószínűleg valamelyest javítják, viszont a főiskolai szintű képzését inkább rontják, ugyanis ezen intézményeknek a várható minőségi mutatók szerinti helyzete alighanem kedvezőtlen lesz. Mind a minőséggel összefüggő, mind a kutatási normatívában meghatározó elem például a minősített oktatók száma. Ha megvizsgáljuk a tudományos minősítéssel rendelkező oktatók arányát az összesen belül, jól látható, hogy az egyetemi karok igen jelentős előnnyel bírnak, ami ugyanilyen finanszírozási előnyt is jelent (*lásd 11. táblázat*).

11. táblázat: A tudományos minősítettek aránya az összes oktató között a pedagógusképzés különböző területein

Pedagógusképzés	Tudományos minősítettek aránya az összes oktató között (%)	Egy minősített oktatóra jutó államilag finanszírozott egyenértékű hallgató
Egyetemi természettudományi karok	70,0	14,4
Egyetemi bölcsész és testnevelési karok	51,0	20,9
Tanárképzés	24,0	123,4
Óvó és tanítóképzés	12,0	139,9

Befejezés helyett

A pedagógusképzés a normatív finanszírozás bevezetésének sok tekintetben vesztese volt. Ez annak a következménye, hogy a hazai oktatáspolitikából mindeddig hiányoztak a prioritások, a stratégiai elképzelések, helyettük a különböző lobbik érdekérvényesítése dominált.

Pedig a pedagógusképzés pedig mintegy multiplikátorként működik. A hazai oktatás minősége ugyanis meghatározóan a pedagógusok munkájától függ. Ennek egyik eleme az anyagi megbecsülés, amely időről-időre előtérbe kerül. A másik meghatározó elem, a pedagógusképzés ugyanakkor sokkal kevésbé van szem előtt. Pedig legalább akkora – ha nem nagyobb – szerepe van az oktatás minőségének alakulásában, mint a pedagógusok bérezésének. És a pedagógusképzés egyik alapvető feltétele a finanszírozás.

POLÓNYI ISTVÁN

IRODALOM

- A magyar felsőoktatás modernizációját, az Európai Felsőoktatási Térséghez történő csatlakozását célzó fejlesztés koncepciója. Vitaanyag. (3. Változat.) Oktatási Minisztérium. 2003. október 14.
- A Pécsi Tudományegyetemre jelentkezők vonzáskörzet szerinti elemzése (2003) (http://www.ofi.hu/index.ofi?mfa_id=14&hir_id=2467 – letöltés 2003 szeptember 20.)

- Education at a Glance. 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2003. Paris, OECD.
- Education Policy Analysis. 1997, 1998, 1999, 2000. Paris, OECD.
- GALASI PÉTER (2001) A fiatalok munkaerő-piaci helyzete és kereseti viszonyai. In: FÁBRI GYÖRGY (ed) *Mit kínál a magyar felsőoktatás?* Felvételi tájékoztató. Budapest, Országos Felsőoktatási Felvételi Iroda.
- Honnan jelentkeznek Debrecenbe? A Debreceni Egyetem vonzáskörzete (2003) (http://www.ofi.hu/index.ofi?fma_id=14&hir_id=2586 – letöltés 2003. szeptember 20.)
- Honnan jelentkeztek a felvételizők? A nagyobb felsőoktatási intézmények vonzáskörzetei 2003-ban (2003) (http://www.ofi.hu/index.ofi?fma_id=14&hir_id=2704 – letöltés 2003. szeptember 20.)
- Honnan jelentkeztek Szegedre? A Szegedi Tudományegyetem vonzáskörzete (2003) (http://www.ofi.hu/index.ofi?fma_id=14&hir_id=2475 – letöltés 2003. szeptember 20.)
- HRUBOS ILDIKÓ & POLÓNYI ISTVÁN (eds) (2000) Tömegképzés felsőfokon. *Educatio*, No. 1.
- HRUBOS ILDIKÓ (2000) Új paradigma keresése az ezredfordulón. *Educatio*, No. 1.
- Jelentés a felsőoktatás nappali tagozatán 1999-ben végzett nappali tagozatos fiatal diplomások munkaerő-piaci életpálya-vizsgálatának eredményeiről Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi Erőforrások Tanszék FIDEV Kutatócsoport Budapest 2001 szeptember (<http://www.om.hu/cikk.ivy?artid=2622147b-fe6f-4515-8c9d-15dcece544a9&colid=0e162051-4569-4e00-b3fa-ad0af9790df3> – letöltés 2003. szeptember.)
- Kik jelentkeznek az ELTE-re? Az Eötvös Loránd Tudományegyetem vonzáskörzete (2003) http://www.ofi.hu/index.ofi?fma_id=14&hir_id=2518 – letöltés 2003. szeptember 20.)
- Kik választják Miskolcot? (2002. október 22.) A Miskolci Egyetem vonzáskörzete (http://www.ofi.hu/index.ofi?fma_id=69&hir_id=1398 – letöltés 2003. szept.)
- LADÁNYI ANDOR (1992) *A felsőoktatás mennyiségi fejlődésének nemzetközi tendenciái. Összehasonlító statisztikai elemzés.* Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda.
- LADÁNYI ANDOR (1999) *A magyar felsőoktatás a 20. században.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NEUWIRTH GÁBOR (2002) A jelentkezők és felvettek száma, jelentkezési arányok és ponthátarok a felsőoktatásban, 1986–2002. Kézirat. Oktatási évkönyv 2002, 2003. Oktatási Minisztérium
- POLÓNYI ISTVÁN (2000) Egyre többet egyre kevesebbé? – Avagy a tömegesedő felsőoktatás finanszírozása. *Educatio*.
- POLÓNYI ISTVÁN & TIMÁRJÁNOS (2001) *Tudásgyár vagy papírgyár.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- POLÓNYI ISTVÁN (2002a): Az oktatás gazdaságtana Osiris Kiadó Budapest.
- POLÓNYI ISTVÁN (2002b) A normatív finanszírozás bevezetésének (probléma)története a hazai felsőoktatásban In: BOJDA BEA (ed) *Intézményi kutatások a felsőoktatásban.* Acta Paedagogica Debrecina. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék.
- POLÓNYI ISTVÁN (2002c) Az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés társadalmi, gazdasági integrációját meghatározó tényezők (17–39 p.) In: HRUBOS ILDIKÓ (ed) *Az ismeretlen szakképzés.* Budapest, Oktatókutató Intézet, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Statisztikai tájékoztató, Művelődési évkönyv, 1995, 1998. I. Oktatás. Budapest, Művelődési és Közoktatási Minisztérium.
- TARISKA ANDREA (2001) Számok a felvételizők-ről. Pálya.hu – 2001. február 1. <http://www.palya.hu/felso/szam/felm98.cfm> (letöltés 2003. október.)